

Agnieszka Gromkowska-Melosik

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu [amelka@amu.edu.pl]

Ladette i antyspołeczne zachowania dziewcząt i młodych kobiet

Abstrakt: Celem artykułu jest rekonstrukcja niezwykle interesującego, z punktu widzenia zarówno współczesnej resocjalizacji, jak i studiów nad kobiecością/męskością, zjawiska wyłaniania się nowego typu tożsamości dziewcząt – działających na granicy prawa i często przekraczających ją. Określana jest ona mianem „ladette”, stanowiącej opozycję do skromnej, grzecznej i przeznaczanej do pełnienia tradycyjnych ról kobiecych dziewczyny z przeszłości. Nawiązuje ona do subkultury *ladz* (chuliganów), kontestujących naukę, praktykujących hedonistyczne formy zachowania, takie jak: dobra zabawa, spożywanie alkoholu, a także działania o charakterze destrukcyjnym i uprzedmiotawianie kobiet. W tekście podjęto próbę wielokontekstowej analizy kultury *ladette*, w sposób oczywisty uwikłaną kontrowersyjnie w proces emancypacji kobiet, w kontekście ich antyspołecznych zachowań.

Słowa kluczowe: *ladette*, tożsamość dziewcząt/młodych kobiet, zachowania antyspołeczne, seksualność.

Ladette jako kategoria teoretyczna i zjawisko społeczne

Celem artykułu jest rekonstrukcja niezwykle interesującego, z punktu widzenia zarówno współczesnej resocjalizacji, jak i studiów nad kobiecością/męskością, zjawiska wyłaniania się nowego typu tożsamości dziewcząt – działających na granicy prawa i często przekraczającej ją. Określana jest mianem „ladette”¹, stano-

.....

¹ W tekście posługuję się oryginalnym brzmieniem słowa *ladette*, z uwagi na brak adekwatnego odpowiednika w języku polskim.

więcej opozycję do skromnej, grzecznej i przeznaczonej do pełnienia tradycyjnych ról kobiecych dziewczyny z przeszłości. Opisując zjawisko, wyjść jednak należy od męskiego pierwowzoru *ladette*.

Subkultura *lads* (chuliganów) była obiektem zainteresowania badaczy w latach 80. i 90. XX wieku. Określenia tego używano do opisu uczniów uznawanych za najgorszych w szkole, kontestujących naukę, kultuwujących hegemoniczną i heteroseksualną męskość (Warrinton, Younger 2003, s. 339). Charakterystycznymi cechami tej subkultury był duży nacisk na współzawodnictwo w zakresie sportu i rywalizacja o dziewczęta (Epstein 1998, s. 106). Definiowano ją także, w odniesieniu do nieco starszej grupy wiekowej, jako zorientowaną na działania antyspołeczne kulturę grupy osób „młodych, wyłącznie płci męskiej [...], praktykujących hedonistyczne formy zachowania, takie jak dobra zabawa, spożywanie alkoholu, a także działania o charakterze destrukcyjnym i uprzedmiotawianie kobiet [...] przy podejmowaniu w dyskusjach wyłącznie tematów uważanych za męskie” (Francis 1999, s. 357). Kultura ta była szczególnie obecna wśród białych, heteroseksualnych chłopców i młodych mężczyzn z klasy robotniczej (choć w latach 90. została zaadoptowana przez część chłopców i mężczyzn z klasy średniej) (Francis 1999, s. 357).

Jednakże w ostatnich dwóch dekadach w opisach dotyczących ryzykownych zachowań dziewcząt i młodych kobiet zaczęto posługiwać się – nawiązującym do opisanej wyżej subkultury – terminem *ladette*. Został on po raz pierwszy użyty przez brytyjską wersję męskiego magazynu FHM w 1994 roku, w kontekście seksualnie promiskuitywnych, upijających się kobiet, hałaśliwych i zachowujących się w sposób typowy dla młodych mężczyzn, tradycyjnie manifestujących swoją męskość i seksualność (Smith 2013, s. 139). Wielu autorów wskazuje przy tym na normalizację kultury *ladette* nie tylko wśród dziewcząt i kobiet z rodzin robotniczych, ale także wśród wyższych klas społecznych (Carrington 2015, s. 5), a także w środowisku szkolnym (Jackson 2006b). Potwierdzeniem tego ostatniego trendu ma być odchodzący do przeszłości obraz wspomnianej już skromnej i grzecznej uczennicy, pilnie poświęcającej się nauce, empatycznej i biernej. Nowa agresywna dziewczyna przeklina, potrafi być niegrzeczna i wulgarna, wagaruje i ulega nałogom. Ponadto, „wdaje się w bójki [...], przerywa lekcje, jest bezczelna i niegrzeczna wobec nauczycieli, otwarta na propozycje seksualne, głośna i szalona” (Jackson 2006a, s. 343). Jest przy tym antyspołeczna, asertywna i agresywna, nie waha się przed używaniem narkotyków, paleniem papierosów czy publicznym upijaniem się. Od *ladette* nie należy oczekiwać łagodzącego wpływu na kolegów (Clark 2004, s. 15).

Nowym zjawiskiem są zachowania typowe dla *ladette* wśród młodych kobiet z klas wyższych, w kontekście prowadzonego przez nie stylu życia. Nie bez przyczyny nazywa się je pokoleniem Bridget Jones – nieświadomie upijającym się, w rezultacie doświadczającym przypadkowych kontaktów seksualnych, niewiele pamiętających z imprezowej nocy, która niekiedy kończy się wdawaniem się

w bójkę lub aktami wandalizmu (Muncer i in. 2001). Jak wynika z badań, najczęściej są to młode singielki o znakomitej kondycji finansowej (Women Behaving Badly 2002), mieszkające w dobrych dzielnicach dużych miast (Chesney-Lindt, Irwin 2004, s. 49).

Wielu autorów zwraca uwagę, iż kobiety te przejmują styl bycia tak zwanej złej dziewczyny (*bad girl*), w którym antyspołeczne zachowania (uznawane dotąd za domenę mężczyzn ze środowisk zmarginalizowanych) mają być oznaką siły i niezależności kobiet (Whelehan 2000, s. 9). „*Ladette* wie, czego chce, i wie, jak to zdobyć; wulgarność i seksualne uprzedmiotowienie mężczyzny jest dla niej dowodem na samostanowienie w sprawach własnej seksualności” (Whelehan 2000, s. 9). Jej styl życia to próba redefinicji kobiecości, w której asertywność i agresja stają się pożądanymi elementami tożsamości, a także źródłem pewności siebie i przyjemności. I nie tyle jest to umieszczane w kontekście winkorporowania w swoją biografię cech płciowych związanych z hegemoniczną wersją męskości, co z dążeniem do rozbicia dawnych stereotypów biernej i grzecznej dziewczyny.

Przejawia się to także rekonstrukcją sposobu przejawiania agresji. W przeszłości agresja fizyczna dziewcząt była zjawiskiem rzadkim. A. L. Cummings twierdził, że mniejsze zaangażowanie dziewcząt w zachowania agresywne o charakterze *stricte* fizycznym wynika ze specyficznej dla tej grupy socjalizacji płciowej, która ogranicza możliwości okazywania uczucia agresji w sposób otwarty. W konsekwencji, agresja ta podlega przeniesieniu i wyraża się poprzez zachowania pozornie mniej agresywne, jednak równie (jeśli nie bardziej) dotkliwe dla ofiary. I tak na przykład, polega to na bezwzględnym wykluczaniu koleżanki z grupy, zamknięciu ofiary „w sieć plotek”, co powoduje jej odrzucenie przez inne osoby, emocjonalny szantaż, którego istotą jest „wycofanie przyjaźni”, jeśli ofiara nie „podporządkuje się” (Cummings i in. 2004, s. 286). Taką formę agresji nazywa się również „relacyjną” lub „niebezpośrednią” – celem jest tu „zniszczenie szacunku dla samego siebie lub pozycji społecznej rówieśnika przez odrzucenie o charakterze werbalnym [...] lub ostracyzm społeczny” (Talbot i in. 2002, s. 204). *Ladette* nie wahają się dokonywać wizualizacji swojej agresji również i poprzez akty bezpośredniej przemocy fizycznej lub ich imitację. Twierdzi się przy tym, że *ladette* nie jest przejawem maskulinizacji kobiet, lecz nowym typem tożsamości kobiecej.

Kultura *ladette*, feminizmu i postfeminizm

Powstanie kultury *ladette* łączy się z osiągnięciami feminizmu, zerwaniem ze stereotypami płciowymi i osiągnięciem równości. Powraca więc, choć w nieco innej odsłonie, propagowana w Stanach Zjednoczonych oraz Europie Zachodniej w drugiej połowie lat 70. teza z książek Fredy Adler *Sisters in Crime* (1975) i Rity James Simon *Women in Crime* (1975). Konstatacje z obu tych monografii odwoływały się do wzrastających wówczas w szybkim tempie wskaźników przestępczości kobiet

(choć podobnie jak dzisiaj w liczbach bezwzględnych kobiety popełniają znacząco mniej przestępstw niż mężczyźni). Oto kobiety pragnące uzyskać emancypację w wielu sferach życia, zaczęły uzyskiwać paradoksalną „równość” z mężczyznami także w sferze kryminalnej. Ich przestępczość wynikała również z frustracji związanych z zależnością od mężczyzn, stereotypowym wizerunkiem kobiecości jako biernej i pozbawionej własnej woli, w końcu ograniczenia działań kobiet do sfery prywatnej i związanej z tym marginalizacji. Takie nowe, antyspołeczne w swojej istocie zachowania dziewcząt łączono także z ogólnym wzrostem agresji, pewności siebie, odwagi i przedsiębiorczości wśród tej płci (Hartman, Sundt 2010, s. 3–4).

Jako źródło agresywnych i dewiacyjnych zachowań dziewcząt i młodych kobiet podaje się również kulturę popularną promującą wizerunki asertywnych i „gotowych na wszystko” superbohatek. Te nowe, silne dziewczęta są także odzwierciedleniem zmieniającej się roli kobiety w społeczeństwie, w którym: „stopniowo rośnie tolerancja dla kobiet przyjmujących role nietradycyjne. I to niezależnie od tego, czy ujeżdżają nieujarzmione konie na rodeo, czy spuszczają lanie jako oficerowie policji, prowadzą ciężarówki typu TIR lub angażują się w jeszcze inne, postrzegane w przeszłości jako wyłącznie męskie zajęcia” (McRobbie 2004, s. 7). Identyfikacja dziewcząt z idolkami związanymi z ideologią Girl Power: Matyldą w Leonie Zawodowcu, Thelmą i Louis, Nikitą, Panną Młodą z Kill Bill, Larą Croft, Mrs. Smith czy Kobieta-kot z Batmana wynika zapewne z faktu, iż proponują one model tożsamości, który zasadniczo zrywa z ideałem pasywnej, sentymentalnej i gotowej do poświęceń kobiety. Są bohaterkami swojego życia.

Nic więc dziwnego, że za prekursorkę stylu *ladette* uważa się ekstrawagancką feministkę drugiej fali, autorkę słynnej książki *Kobiecycy Eunuch* (traktującej o represjonowaniu kobiecej seksualności) Germaine Greer, która, zdaniem Letts, zakwestionowała skromność i przyzwoitość brytyjskich dziewcząt i kobiet (Letts 2010). *Ladetki* to dziewczęta i kobiety odrzucające tradycyjne role płciowe, seksualnie wyzwolone i robiące to, co im się podoba. Oczywiście wizerunki medialne *ladette* są ramowane negatywnie, w kontekście upadku moralności i godności kobiet. Chociaż z drugiej strony, stanowią również atrakcyjny medialny wizerunek/towar (paradoksalnie, to co antyspołeczne, jest przedstawiane jako społecznie atrakcyjne).

W dyskusjach publicznych stosuje się wobec dziewcząt typu *ladette* podwójne standardy moralne – to, co akceptuje się u mężczyzn, jest trudne do zaakceptowania u kobiet, a *ladette* kwestionuje ustanowiony porządek płciowy. Kobieta staje się bowiem uczestniczką kultury, która przez wieki była ekskluzywnie męska. Jest ona jednak nie tylko krytykowana przez przeciwników emancypacji ale także wiele feministek. *Ladette* bowiem nie tylko zaprzecza tradycyjnej wersji kobiecości, ale jest widowym znakiem kryzysu feminizmu i potwierdzenia prymatu męskiej tożsamości w społeczeństwie. Dlatego właśnie hedonistyczne zachowania, uwzględniające nadmierne spożywanie alkoholu, manifestowanie korzystania z używek i prowadzenie seksualnie wyzwolonego stylu życia zyskało określenie „falicznej

dziewczyny”. Zdaniem Angeli McRobbie „stara się [*ladette* – dop. autorki] emulować męskie zachowania jako post-feministyczny gest. Wydaje się, że osiągnęła równość poprzez możliwość zabawy nimi, w ich własnej grze, kwestionuje feminizm, i na bazie dysponowania kilkoma prawami przynależącymi do mężczyzn nie widzi powodu, aby stawiać wyzwanie męskości” (McRobbie 2009, s. 93).

Trudno nie zgodzić się z tym twierdzeniem, szczególnie, że styl *ladette* oferuje najbardziej powierzchowny model równości płci i równość w zakresie antyspołecznych zachowań. Bez wątplenia wpisuje się on w postfeminizm i związaną z nim kulturę konsumpcji. Odwołuje się zatem do przekonania, że dawne ideały feministyczne zostały zrealizowane, stąd zdezaktualizowały się, nadszedł więc okres, w którym kobieta może skoncentrować swoją uwagę na samorealizacji i wyborze stylu życia. Zwolennicy postfeminizmu zakładają, że istnieje coraz więcej kobiet, które nie widzą ograniczeń w zakresie tego, kim mogą być lub co mogą (z)robić w życiu. Prawdziwie wyemancypowana kobieta, zgodnie z ideologią postfeministyczną, powinna cieszyć się swoim wyzwoleniem. Dziewczęta mają mieć przyjemność, i osiągać ją poprzez zakupy, rozrywkowy styl życia oparty na imprezowaniu i piciu alkoholu (nawet jeśli to tylko prosecco), w końcu na konsumowaniu przygód, w tym seksualnych. I takie są medialne wizerunki *ladette* – bardzo prowokujące i symbolizujące – poprzez „przerysowaną kobiecość” – wyrazisty makijaż, seksualny strój, wysokie obcasy, wyzwoloną kobiecość. W ten sposób zrywają one z dominującymi w ramach seksistowskiej patriarchalnej kultury reprezentacjami kobiecości, kładącymi nacisk na uległość i dobre maniery, jak również przyjmowanie przez kobiety roli biernego obiektu seksualnego. Władza seksualna *ladette* dodaje im pewności siebie i podwyższa ich samoocenę. Paula Kamen pisze w tym kontekście o tzw. *superrats* – seksualnie agresywnych kobietach, przejmujących męski styl wyzwolonej seksualności, drapieżnych i gotowych na przygody seksualne z przypadkowymi partnerami (Kamen 2000, s. 17). *Ladette* są także nazywane „szowinistycznymi kobiecymi świniami” (*chauvinist female pigs*), biorącymi udział w „kulturze lubieżności”. Ariel Levy przytacza w tym kontekście przykład dziewcząt, które rywalizują ze sobą o to, która z nich jest bardziej wyzywająca seksualnie (Levy 2005).

Z drugiej jednak strony, nie da się zaprzeczyć, że ciało *ladette* jest seksualizowane w setkach skomercjalizowanych przekazów medialnych, gdzie wizualizuje się je się jako jednocześnie „sadyistyczne i uwodzące” (Carrington 2015, s. 143). Dla wielu pozostaje ona jednak nadal wyłącznie heteroseksualną dziewczyną, poszukującą uznania w oczach chłopców. Stąd styl bycia *ladette* nazywa się „różową rebelią”. Nie ma więc, jak zauważa Ann Smith, nic wspólnego z chłopczycą (*tomboy*), która upodobiwszy się do chłopców, chce być „jednym z nich” (Smith 2013, s. 142). Powtórzę raz jeszcze, *ladette*, to nie kobieta zmaskulinizowana, to nowa wersja kobiecości. Ponieważ już jesteśmy równe – zdają się mówić postfeministki i agresywne dziewczęta typu *ladette* – możemy powrócić do kobiecości – eksponowania biustów, noszenia seksownej bielizny i krótkich spódniczek; wol-

no nam pić duże alkoholu i korzystać z wolności seksualnej. Kobięcość jawi się jako forma władzy, definiowania i urzeczywistniania samej siebie. Postfeminizm proponuje więc ideał kobiety wyzwolonej, świadomej swojej seksualności i niezależnej. Jednakże – jak twierdzą krytycy – taki ideał tworzy jedynie mit postępu i redukuje problemy społeczno-polityczne do osobistych (tym bardziej, że postfeministki w praktyce orientują się głównie na konsumpcję i ciało) (Coppock i in. 1995, s. 3), a także na prowadzącą często do przestępstwa agresję, akty przemocy i antyspołeczne zachowania.

Zjawisko *ladette* można zrekonstruować w kontekście dwóch przeciwstawnych perspektyw analitycznych, odnoszących się do sytuacji kobiet. Pierwsze z nich nazywane *victim feminism* – propaguje wizerunek kobiety jako „ofiary” mężczyzn i patriarchalnych stosunków międzyludzkich. Dziewczęta i młode kobiety zgodnie z dominującym w ramach tego nurtu przekonaniem, funkcjonują w warunkach ekstremalnego ryzyka, którego symbolami są: narkotyki, seks i przestępczość. Stąd dziewczęta typu *ladette*, chcąc wyjść poza rolę ofiary, dostosowują się do obowiązujących, antyspołecznych reguł gry. Kultura *ladette* jest tu też umieszczana w kontekście negatywnych efektów emancypacji kobiet, które, jak się argumentuje, w przeszłości były bezpieczne w swoich tradycyjnych rolach płciowych, cieszyły się szacunkiem mężczyzn i były przez nich chronione. Obecnie dziewczęta nie są tu już ukazywane jako wrażliwe i podatne na zranienie, lecz wredne i niemoralne (Gonick 2004, s. 395).

Druga perspektywa analityczna jest określana mianem *power feminism* i opiera się na założeniu, iż życie i los kobiety zależą od niej samej. W tym rozumieniu, ma ona potencjalną władzę nad swoją tożsamością i rzeczywistością, w której żyje (Harris 2001). Młoda kobieta czy dziewczyna jest tu postrzegana jako asertywna, pozbawiona kompleksów, pewna siebie i zdecydowana – staje się ona symbolem zmiany społecznej. Jej wizerunek zrywa z wchodzeniem w rolę ofiary w dziedzinie pornografii, przemocy seksualnej i seksualnego uprzedmiotowienia.

Jednak krytyka tego nurtu odwołuje się do źle pojętej emancypacji, która prowadzi do redukcji celów życiowych młodych kobiet do satysfakcji seksualnej i maksimum rozrywki. Twierdzi się tutaj, że akceptacja przez kobiety hasła *power feminism* skutkuje nadużywaniem alkoholu, przypadkowym seksem i wynikającymi z tego problemami. Taki styl funkcjonowania sprzyja, zdaniem krytyków, wiktymizacji dziewcząt i młodych kobiet, wystawia je także na sytuacje zagrażające ich zdrowiu i życiu.

Ladette – konstrukcja medialna czy realne zagrożenie?

Od przynajmniej dwóch dekad z coraz większym natężeniem pojawiają się doniesienia prasowe o wzroście zachowań antyspołecznych, dewiacyjnych i przestępczych u dziewcząt, które zdecydowanie wpisują się w kulturę *ladette*. Bez wąt-

pienia, również i w Polsce wzrósł odsetek dziewcząt uzależnionych od alkoholu i narkotyków oraz intensywnie upijających się (Sierosławski 2011; Ostaszewski 200; Nikodemka 2002). Dziewczęta potrafią być aroganckie i wulgarne, w sposób obelżywy odnosić się do rówieśników i osób starszych. Część z nich wdaje się w bójki i kradzieże, wpisując się w wizerunek „przemocowej, agresywnej złej dziewczyny” (Brown, Tappan 2008, s. 49). Raporty policyjne mówią o ich agresywnym zachowaniu podczas składania zeznań.

Są one przy tym, w związku z dominującym tradycyjnym wizerunkiem kobiecości jako empatycznej, biernej i skromnej, znacznie bardziej negatywnie postrzegane niż chłopcy i mężczyźni zachowujący się w ten sam sposób. Nowe pokolenie dziewcząt zyskało już nawet miano „żeńskiego tsunami” (Kokoszycza 2007) lub „Pokolenia T” – Transformacji Ustrojowej (Kokoszycza 2007).

Pojawia się w tym kontekście pytanie czy *ladette* jest realnym zagrożeniem, czy stanowi tylko konstrukcję medialną wyłaniającą się z nagłówków prasowych i telewizyjnych programów? Czy kreowanie takiej wersji „antyspołecznej dziewczęcości” nie powoduje, iż staje się ona sama w sobie źródłem dewiacyjnych zachowań? (Brown, Tappan 2008, s. 51). Bez wątplenia stanowi ona jeden z powszechnie używanych sloganów wykorzystywanych w komunikatach medialnych i tekstach naukowych przy wyjaśnianiu zachowań dewiacyjnych, agresywnych a także przestępczości dziewcząt i młodych kobiet (Silvestri, Crowther-Dowey 2008, s. 4). Uważa się, że wzrost takich zachowań jest rezultatem kultury *ladette* – odznaczającej się kompulsywnym upijaniem i przejmowaniem elementów kultury hegemonicznej męskości, a w konsekwencji utratą panowania nad swoim postępowaniem (Clout 2008, s. 13).

Zakończenie

W zakończeniu można zadać pytanie czy pojęcie *ladette* stanowi do pewnego stopnia abstrakcyjną kategorię socjologiczną i psychopedagogiczną, która jest uwikłana (jedynie w przypadku bardzo niewielkiej grupy kobiet) w oczywisty sposób kontrowersyjnie w proces emancypacji kobiet? A może jednak jest ono związane z realnie istniejącym społecznym fenomenem. Rzeczywiście jeszcze nie tak dawno (kilka dekad temu) odnosiło się ono do zbuntowanych jednostek, małych subkultur młodzieżowych czy kobiecych, względnie, chwilowego buntu młodzieżowego czy reakcji na problemy rodzinne lub szkolne. Jednakże wydaje się, że jest inaczej. Można wykorzystać w tym miejscu koncepcję poststrukturalną Michela Foucaulta, który pisze o zjawiskach normalizacji czy naturalizacji (Foucault 1985). To, co było zdumiewające, nadzwyczaj ekstrawaganckie, i dość rzadkie przekształciło się w ostatnich dekadach w wyraźną tendencję społeczną. To już nie tylko zbuntowane nastolatki, popfeministki czy zmaskulinizowane agresywne kobiety łamią zasady życia społecznego. Można tu mówić o wyraźnie zaznaczających się staty-

stycznych tendencjach. Kategoria *ladette* nabiera współcześnie innego sensu. Może nią stać się niemalże każda z młodych kobiet, jeśli warunki życia społecznego lub meandry jej własnej tożsamości sprowokują ją do tego.

Abstract: **Ladette and anti-social behaviours of girls and young women**

The article is devoted to reconstruction of extremely interesting, from the point of view of contemporary social rehabilitation and femininity/masculinity studies, the emergence of a new type female identity – functioning on the border of the law and often exceeding it. She is referred to as “ladette” which stands in opposition to the modest, polite and traditional female role. It refers to the lads subculture, contesting school, practicing hedonistic forms of behaviour, such as having fun, binge drinking, as well as destructive activities and objectifying of women. The article undertakes a multi-context analysis of Ladette’s culture, which is obviously involved in a controversial way in the process of women’s emancipation, in the context of their anti-social behaviours.

Key words: Ladette, girls/young women identity, antisocial behaviors, sexuality, binge drinking.

Bibliografia

- [1] Adler F., 1975, *Sisters in Crime, The Rise of New Female Criminal*, New York.
- [2] Ayto J. (red.), 1992, *Oxford Dictionary of Modern Slang*, Oxford.
- [3] Brown L.M., Tappan M.B., 2008, *Fighting Like a Girl Fighting like a guy: Gender Identity, ideology and girls at early adolescence*, [w:] *The intersections of personal and social identities. New directions for Child and Adolescent Development*, (red.) M. Azmitia, M. Syed, K. Radmacher, nr 120.
- [4] Carrington K., 2015, *Feminism and Global Justice. New Directions in Critical Criminology*, Routledge.
- [5] Chesney-Lind M., Irwin K., 2004, *From Badness to Meanness: Popular Constructions of Contemporary Girlhood*, w: *All About the Girl: Culture, Power, and Identity*, red. A. Harris, New York
- [6] Coppock V., Haydon D., Richter I., 1995, *The illusions of „postfeminism”*. *New women, old myths*, London.
- [7] Cummings A.L., Hoffman S., Leschied A. W., 2004, *A Psychoeducational Group for Aggressive Adolescent Girls*, „The Journal for Specialists in Group Work”, September, Vol. 29, nr 3.
- [8] Epstein D., 1998, *Real Boys don’t work: ‘underachievement’, masculinity and the harassment of ‘sissies’*, [w:] *Failing Boys? Issues in Gender and Achievement*, (red.) D. Epstein, J. Elwood, V. Hey, J. Maw, Buckingham.
- [9] Foucault M., 1985, *Władza i ciało*, „Miesięcznik Literacki”, nr 10–11.
- [10] Francis B., 1999, *Lads, Lasses and New Labour: 14–16 year-old students’ responses to the laddish behaviour and boys underachievement debate*, „British Journal of Sociology of Education”, Vol. 20.
- [11] Gonick M., 2004, *The Mean Girls Crisis: Problematizing representations of girls friendships*, „Feminism and Psychology”, 14(3).

- [12] Greer G., 2001, *Kobiety eunuch*, Poznań.
- [13] Hartman J. L., Sundt J. L., 2010, *Encyclopedia of Criminological Theory*, red. F.T. Cullen, P. Wilcox, hasło: F. Adler: *Sisters in Crime*, Los Angeles.
- [14] Jackson C., 2006a, 'Wild' girls? *An exploration of 'ladette' cultures in secondary school*, „Gender and Education”, Vol. 18, nr 4.
- [15] Jackson C., 2006b, *Lads and Ladettes in School, Gender and a Fear of Failure*, New York.
- [16] Jackson C., Tinkler P., 2007, 'Ladettes' and 'modern Girls': 'troublesome' young femininities, „The Sociological Review”, 52, 2.
- [17] Kamen P., 2000, *Her Way. Young Women Remake the Sexual Revolution*, New York.
- [18] Levy A., 2005, *Female Chauvinist Pigs*, New York.
- [19] McRobbie A., 2004, *Notes on Postfeminism and Popular Culture: Bridget Jones and the New Gender Regime*, [w:] *All About the Girl: Culture, Power and Identity*, red. A. Harris, New York-London.
- [20] McRobbie A., 2009, *Top Girls? Young Women and Post-feminist Sexual Context*, [w:] *Identity in A. Question*, red. A. Elliott, P. du Gay, London.
- [21] Muncer S., Campbel A., Jervis V, Lewis L., 2001, "Ladettes": *Social Representations, and Agresion*, „Sex Roles” 44 (1–2).
- [22] Ringrose J., 2006, *A New Universal Mean Girl: Examining the Discursive Construction and Social Regulation of a New Feminine Pathology*, „Feminism and Psychology”, Vol. 16, iss. 4.
- [23] Sierosławski J., 2011, *Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2011*, ESPAD, Warszawa.
- [24] Silvestri M., Crowther-Dowey Ch., 2008, *Gender and Crime*, London.
- [25] Simon R., 1975, *Women and Crime*, Lexington.
- [26] Smith A., 2013, *From Girl Power to Lady Power, Postfeminism and Ladette to Lady*, [w:] *Naked Exhibitionism: Gendered Performance and Public Exposure*, (red.) C. Nally, A. Smith, London.
- [27] Talbott E., Celinska D., Simpson J., Coe M. G., 2002, „Somebody Else Making Somebody Else Fight”: *Aggression and the Social Context Among Urban Adolescent Girls*, „Exceptionality”, nr 3.
- [28] Warrinton M., Younger M., 2003, 'We decided to Give it a Twirl': *single-sex teaching in English comprehensive schools*, „Gender and Education”, Vol. 15, no 4, December.
- [29] Whelehan I., 2000, *Overloaded. Popular culture and the future of feminism*, London

Źródła internetowe

- [30] Clark L., *The ladettes aged 15*, „Mail Online” 2004, September 4, <https://www.dailymail.co.uk/health/article-206676/The-ladettes-aged-15.html> (dostęp: 3.11.2020).
- [31] Clout L., 2008, *Violent Women: Binge Drinking Culture Fuels Rise in Attacks by Women*, „The Telegraph”, 31 July, <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/2476841/Violent-women-binge-drinking-culture-fuels-rise-in-attacks-by-women.html> (dostęp: 1.10.2020).
- [32] Harris A., 2001, *Not waving or drowning: young women, feminism, and the limits of next wave debate*, „Outskirts: Feminism along the edge”, <https://research.monash.edu/en/publications/not-waving-or-drowning-young-women-feminism-and-the-limits-of-the> (dostęp: 20.09.2020).

- [33] Kokoszycka E., 2007, *Dziewczęca wersja tsunami*, <https://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C21670%2Cdziewczeca-wersja-tsunami.html> (dostęp: 10.10.2020).
- [34] Letts Q., 2010, *The First Ladette: How Germaine Greer's legacy is an entire generation of loose-knickered lady louts*, "Mail Online" 10 November, <https://www.dailymail.co.uk/debate/article-1226464/The-First-Ladette-How-Germaine-Greers-legacy-entire-generation-loose-knickered-lady-louts.html> (dostęp: 3.11.2020).
- [35] Nikodemka S., 2002, *Z badań nad uzależnieniem kobiet i jego następstwami zdrowotnymi*, <http://www.parpa.com.pl/download/SP/spbadaniawrz.pdf> (dostęp: 3.11.2020).
- [36] Ostaszewski K., 2000, *Trendy w używaniu substancji psychoaktywnych przez młodzież. Badania mokotowskie 1984-2000*, <http://www.parpa.pl/index.php/art/857-trendy-w-uzywaniu-substancji-psychoaktywnych-przez-mlodziez-badania-mokotowskie-1984-2000> (dostęp: 3.11.2020).
- [37] *Women Behaving Badly*, 2002, Institute of Alcohol Studies, nr 3, <http://www.ias.org.uk/What-we-do/Alcohol-Alert/Issue-3-2002/Women-behaving-badly.aspx> (dostęp: 3.10.2020).